اسفند۱۴۰۰
مسلسل: ۱۸۱۳۲

ارزیابی اجتماعی سیاست خرید خدمت وظیفه عمومی

معاونت پژوهش‌های اجتماعی و فرهنگی
دفتر: مطالعات اجتماعی

شناسنامه گزارش	مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی	کد موضوعی: ۲۱۰ شماره مسلسل: ۱۸۱۳۲

عنوان گزارش: ارزیابی اجتماعی سیاست خرید خدمت وظیفه عمومی

نام دفتر: مطالعات اجتماعی (گروه آسیب‌های اجتماعی)

تهیه و تدوین: محسن کرمانی

همکاران: بهادر غلامی، محمد نیازی، احسان آزمون‌نیا

اظهارنظرکنندگان: سمیرا خوئینی، اکبر زین‌العابدین، محسن ظریف

ناظران علمی: کمیل قیدرلو، حسین بابایی مجرد، سامان یوسفوند

ویراستار تخصصی: ـــ

ویراستار ادبی: ـــ

واژه‌های کلیدی:

۱. خدمت وظیفه عمومی

۲. سربازی

۳. نهاد اجتماعی

۴. عدالت اجتماعی

۵. مشارکت اجتماعی

تاریخ انتشار: ۱۴۰۰/۱۲/۲۱

به نام خدا

فهرست مطالب

چکیده..... ۱
مقدمه..... ۱
چارچوب نظری..... ۳
ملاحظات کارشناسی خرید خدمت وظیفه عمومی..... ۵
جمع‌بندی و نتیجه‌گیری..... ۹
منابع و مآخذ..... ۱۱

ارزیابی اجتماعی سیاست خرید خدمت وظیفه عمومی

چکیده

سیاست خرید خدمت وظیفه عمومی به‌دلیل تعارض با عدالت اجتماعی، دگرگون‌سازی معنای سربازی در ذهنیت جامعه و به‌تبع آن فرسایش اعتماد نهادی و کاهش مشارکت مردم در تأمین امنیت از منظر اجتماعی مورد تأیید نیست و اجرای آن به تشدید مسئله مشمولان غایب منجر می‌شود. خدمت وظیفه عمومی به‌دلیل اتکا بر مشارکت مردم و انجام کارویژه‌های اجتماعی همانند یک نهاد اجتماعی عمل می‌کند و پیدایش مسئله‌ای چون مشمولان غایب به‌واسطه وجود اختلال در عملکرد اجتماعی این نهاد است. ازاین‌رو، چنانچه تأکید و استدلال مسئولان ارشد نظام مبنی‌بر حفظ و تداوم الگوی خدمت وظیفه عمومی در تأمین نظم اجتماعی و امنیت ملی می باشد؛ راهکار حل مسائل و مشکلات این الگو به‌ویژه عدم تمایل جوانان به حضور در دوره سربازی، بهبود و افزایش کارویژه‌های اجتماعی خدمت وظیفه عمومی به‌ویژه در نسبت با نهادهای خانواده، آموزش عالی و اقتصاد است.

مقدمه

خدمت وظیفه بنابر وجه عمومی و مشارکت فراگیر شهروندان در آن، جایگاه و اهمیت ویژه‌ای در جامعه ایرانی دارد و هرگونه تغییر در قوانین یا حتی بحث پیرامون آن با

حساسیت توسط افکار عمومی و خانواده‌ها دنبال می‌شود. زیرا، سرنوشت و مسیر زندگی افراد در شئون مختلف اقتصادی و اجتماعی تا حد زیادی وابسته به گذراندن دوره سربازی است. لذا، با عنایت به درجه حساسیت و دغدغه‌مندی جامعه نسبت به خدمت وظیفه عمومی، به‌نظر می‌رسد این موضوع را علاوه بر یک مسئله دفاعی و امنیتی باید یک مسئله اجتماعی قلمداد کرد و از این منظر به آن نگریست. با وجود این، خدمت وظیفه به‌عنوان تکلیفی عمومی کمتر از منظر اجتماعی تدقیق علمی و انتقادی شده است. چنین رویکردی طبیعتاً موجب شده جوانب عمیق‌تر مسئله فراموش شود و سطح ضعیف و کاذبی از مفاهیم و نقطه‌نظرات پیرامون آن شکل گیرد. بنابراین، لازم است مسائل و موضوعات مرتبط با مقوله خدمت وظیفه عمومی از منظر اجتماعی مورد ایضاح و مداقه جدی کارشناسی قرار گیرد.

ازجمله مسائل و مشکلات مرتبط با خدمت وظیفه عمومی در کشور، وجود مسئله مشمولان غایب است. به اذعان بسیاری از کارشناسان ماهیت اجباری و غیرجذاب خدمت وظیفه عمومی در کشور سبب شده بسیاری از جوانان با وجود ضمانت‌های اجرایی از جمله محرومیت از حقوق اجتماعی تمایلی به گذراندن دوره سربازی نداشته باشند. طبق اظهارات مسئولان ستاد کل نیروهای مسلح درحال حاضر بالغ بر ۲ میلیون ۹۰۰ هزار نفر مشمول غایب در کشور وجود دارد.[1]

یکی از راهکارهای ارائه شده جهت حل این مسئله در کنار اصلاح و بازنگری قانون نظام وظیفه عمومی با هدف خوشایندسازی آن در سال ۱۳۹۰، امکان خرید خدمت وظیفه عمومی توسط مشمولان غایب بوده است. سیاستی که در قوانین بودجه سنواتی طی

1. https://www.isna.ir/news/1400011707895

سال‌های ۱۳۹۴ تا ۱۳۹۷ در کشور اجرا گردید. در تداوم این سیاست کمیسیون تلفیق لایحه بودجه سال ۱۴۰۱ کل کشور نیز مصوب کرد خرید سربازی برای غایبان بیش از ۵ سال با اولویت افراد متأهل و بالاتر از ۳۵ سال سن که امکان انجام فعالیت‌ها و وظایف خدمت سربازی تحت تأثیر تحلیل قوای جسمانی قرار می‌گیرد، امکانپذیر خواهد بود. به موجب این مصوبه، دارندگان مدرک تحصیلی کاردانی و کمتر از آن با پرداخت ۲۵۰ میلیون تومان، دارندگان مدرک تحصیلی کارشناسی و کارشناسی ارشد با پرداخت مبلغ ۴۰۰ میلیون تومان و دارندگان مدرک پزشکی عمومی و دکترای تخصصی و بالاتر از آن در تمامی رشته‌ها با پرداخت مبلغ ۶۰۰ میلیون تومان به حساب خزانه کل کشور قادر به خرید سربازی خود خواهند بود. ارقام مزبور به‌طور متوسط نسبت به ارقام مصوب جهت خرید خدمت وظیفه در قانون بودجه سال ۱۳۹۷ بالغبر ۱,۴۰۰ درصد رشد قیمت داشته‌اند. موضوعی که با مخالفت و واکنش شدید جامعه مواجه شد و سبب شد مصوبه فوق با رأی‌گیری مجدد لغو و از دستورکار کمیسیون خارج شود. در ادامه، با توجه به نقش و جایگاه اجتماعی خدمت وظیفه عمومی، آثار و ابعاد خرید خدمت سربازی در قالب مصوبه کمیسیون تلفیق بودجه سال ۱۴۰۱ نقد و بررسی شده است.

چارچوب نظری

تأمین امنیت ملی[1] جزء لوازم اساسی بقای دولت‌ـ ملت و از وظایف مهم نظام‌های سیاسی و دولت به‌شمار می‌رود. به این ترتیب که هر کشوری موظف است از دولت و مرزهای

1. National Security

جغرافیایی خویش در مقابل دشمنان و متجاوزان خارجی دفاع نموده و با دفع خطرات و برقراری نظم، امنیت را برای شهروندان خویش فراهم نماید.[۱] امنیت ملی در بعد خارجی توسط ارتش و تجهیزات نظامی و در بعد داخلی[۲] توسط پلیس و ابزارهای قانونمند محقق می‌شود. درواقع، دولت‌ها موظف به مقابله با متجاوزان خارجی، جرائم و آسیب‌های داخلی هستند. این مهم غالباً در چارچوب دو رویکرد تحقق می‌یابد. در رویکرد نخست، برخی دولت‌ها با تشکیل یک ارتش حرفه‌ای، امنیت جامعه را فراهم می‌آورند و هزینه‌های این ارتش حرفه‌ای را از طریق اخذ مالیات نقدی از جامعه تأمین می‌کنند. به تعبیری، این رویکرد از منظری اقتصادی به مقوله تأمین امنیت به‌عنوان یک کالای عمومی[۳] می‌نگرد که از طریق دریافت مالیات و تشکیل ارتش حرفه‌ای محقق می‌شود.[۴] در رویکرد دوم، تأمین امنیت از طریق حضور آحاد جامعه در یک بازه مشخص در سازمان‌های دفاعی و امنیتی کشور به‌عنوان سرباز تأمین می‌شود. در حقیقت، **وظیفه عمومی نهاد تأمین امنیت برمبنای مشارکت مردم است.** این نهاد افزون بر کارکرد تأمین امنیت ظرفیت و قابلیت انجام کارویژه در زمینه جامعه‌پذیری، ادغام و انسجام اجتماعی را نیز از طریق آموزش، تمرین و تقویت مهارت‌های اجتماعی و تخصصی جوانان دارد. بنابراین، خدمت

---

۱. منیژه نویدنیا، تأملی نظری در امنیت اجتماعی؛ با تأکید بر گونه‌های امنیت، فصلنامه مطالعات راهبردی، ش ۳۱، صص ۷۲-۵۳، ۱۳۸٤.

۲. به‌منظور تفکیک امنیت داخلی از امنیت خارجی معمولاً از واژه امنیت عمومی (Public Security) استفاده می‌کنند. امنیت عمومی چنانکه از نام آن مستفاد می‌شود، با حراست از زندگی عموم مردم مرتبط است. حفظ جان، مال و کلیه شئونات زندگی شهروندی در سایه برقراری امنیت عمومی فراهم می‌آید. بنابراین پلیس به‌عنوان عامل برقراری امنیت عمومی، وظیفه مقابله با جرائم و آسیب‌های اجتماعی چون سرقت، قتل و اعتیاد را برعهده دارد و برقراری نظم و قانون به‌منظور تحقق امنیت، هدف اصلی آن است.

3. Common Goods

٤. علی‌رضا سجادیه و دیگران، تحلیل اخلاقی خدمت وظیفه سربازی از منظر نظریه‌های وظیفه‌گرا و پیامدگر، فصلنامه مطالعات راهبردی سیاستگذاری عمومی، ش ۲۷، صص ۳۱۸-۲۹۷، ۱۳۹۷.

وظیفه عمومی را باید یک نهاد اجتماعی[1] جاافتاده[2] قلمداد کرد که به متن جامعه پیوند خورده است. لذا، توجه به مؤلفه‌های اجتماعی در فرایند سیاستگذاری و تصمیم‌سازی در این حوزه امری مهم و گریزناپذیر است. در همین رابطه، جامعه‌شناسان معتقدند که نهادهای اجتماعی دارای بنیاد و طبیعت مختص به خود هستند؛ لذا، باید درصدد یافتن روش‌های مناسب با طبیعت این پدیده‌ها بود.[3] بر این اساس، در این گزارش تلاش شده مسئله خرید خدمت وظیفه عمومی به‌عنوان یک دستورکار از منظر اجتماعی مورد نقد و ارزیابی کارشناسی قرار گیرد.

ملاحظات کارشناسی خرید خدمت وظیفه عمومی

۱. تعارض با اصل عدالت اجتماعی: اولین مبنایی که باید موضوع خرید خدمت وظیفه عمومی برحسب آن ارزیابی شود، شاخص عدالت اجتماعی است. طبق ماده (۱) قانون خدمت وظیفه عمومی[4] تمامی اتباع ذکور موظف به انجام خدمت وظیفه عمومی هستند. اما، در صورت اعطای مجوز خرید سربازی در چارچوب شرایط تعیین شده توسط کمیسیون تلفیق، تنها ثروتمندان و طبقات برخوردار جامعه امکان خرید پیدا می‌کنند و طبقات متوسط و ضعیف جامعه مجبور به انجام وظیفه عمومی هستند. زیرا، در شرایط تورمی حاکم بر جامعه و به‌تبع آن افزایش فاصله طبقاتی قدرت خرید قاطبه مردم به‌شدت

1. Social Institution
2. Embedded
۳. امیل دورکیم، امیل، قواعد و روش جامعه‌شناسی، ترجمه علی‌محمد کاردان، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳٦۸.
٤. مصوب ۱۳٦۳/۷/۲۹.

کاهش یافته است. لذا، سیاست خرید خدمت وظیفه عمومی در این شرایط مصداق بازر تبعیض ناروا و بی‌عدالتی علیه جامعه و مغایر با بند «۹» سیاست‌های کلی نظام قانونگذاری[۱] است. این درحالی است که **بی‌عدالتی عامل اصلی پیدایش سرخوردگی و نارضایتی اجتماعی و به‌تبع آن گسترش ناامیدی در سطح جامعه است.** بی‌جهت نیست که مقام معظم رهبری (مدظله) تأکید دارند هر مصوبه‌ای که در حکومت اسلامی تصویب می‌شود باید پیوست عدالت داشته باشد.[۲] زیرا، عدالت شاخص و معیاری است که از اتخاذ تصمیمات تبعیض‌آمیز و ناروا جلوگیری می‌کند.[۳]

۲. تغییر معنای نمادین وظیفه عمومی: سیاست خرید خدمت وظیفه عمومی به‌واسطه آثار و دلالت‌های اجتماعی منفی خود، معنی و مفهوم این نهاد را در گفتمان عمومی جامعه بیش از پیش دگرگون و متزلزل می‌کند. با پیروزی انقلاب اسلامی ایران، تلاش شد تا خدمت سربازی از یک خدمت اجباری به یک وظیفه دینی و ملی تغییر جایگاه پیدا کند. لکن، با وجود خلأهای موجود در خدمت سربازی **فراگیر شدن منطق پولی بر حوزه نظام وظیفه، موجب می‌شود طبقات پایین و کم‌برخوردار جامعه رفتن به سربازی را نه به‌عنوان یک وظیفه ملی و همگانی بلکه آن را نشانه فقر و ناتوانی خود تفسیر کنند و در مقابل طبقات بالا و برخوردار نرفتن به سربازی را به‌عنوان**

---

۱ . تعارض با سیاست‌های کلی مغایر با اصول ۵۷ و ۱۱۰ قانون اساسی است.

۲. اساس حکومت اسلامی و جمهوری اسلامی بر اقامهٔ عدل است و هر مصوبه‌ای که تصویب می‌شود باید پیوست عدالت اجتماعی داشته باشد؛ ... باید مراقب باشید این روش، این کار، این دستور، ضربه‌ای به عدالت نزند. طبقات مظلوم را پایمال نکند، این مراقبت باید همیشه باشد؛ حالا یا با یک پیوست مکتوب یا بالاخره از لحاظ نوع تنظیم جوری باشد که این طور باشد (بیانات در نخستین دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیئت دولت سیزدهم، ۱۴۰۰/۶/۶).

۳. حمید قهوه‌چیان، ارزیابی قانون خدمت وظیفه عمومی در پرتو نظام شایستگی: شایستگی کنج رینگ، شهر قانون، ش ۵، صص ۸۹-۹۱، ۱۳۹۲.

نماد تمایز طبقاتی و در ردیف مصارف نمایشی و خودنمایان‌گرایانه[1] قرار دهند. این در شرایطی است که به‌دلیل منزلت پایین سرباز در جامعه و محدود شدن فرصت‌های تحصیل، ازدواج و اشتغال چندان نگرش مثبتی نسبت به سربازی در بین خانواده‌ها و جوانان درحال حاضر وجود ندارد.[2] علاوه‌بر این، **امکان خرید خدمت وظیفه عمومی یا به‌عبارتی کالایی‌سازی[3] آن موجب می‌شود، تا عناصر فرهنگ ایثارگری نیز ارزش خود را از دست بدهند.** لذا، در شرایطی که نهاد خدمت وظیفه عمومی نیازمند حفظ و بازیابی منزلت اجتماعی خود است، سیاست خرید خدمت وظیفه عمومی در جهت تشدید چالش منزلت این نهاد عمل خواهد کرد.

۳. فرسایش اعتماد نهادی خدمت وظیفه عمومی: وجود رفتارهای تبیض‌آمیز در چارچوب یک نهاد اجتماعی موجب فرسایش اعتماد عمومی و به‌تبع آن کاهش مشارکت مردم در چارچوب آن نهاد می‌شود. زیرا اعتماد تسهیلگر رفتارجمعی، ایجاد کننده فضای اجتماعی مبتنی‌بر مشارکت و مشوق توجه به منافع و علایق جمعی است. این در شرایطی است که نهاد خدمت وظیفه عمومی مبتنی‌بر مشارکت مردم است و کاهش مشارکت مردم به کارویژه‌های آن آسیب جدی می‌زند.

۴. تشدید چالش‌کارکردی نهاد وظیفه عمومی: خدمت وظیفه عمومی به‌عنوان یک نهاد اجتماعی افزون بر کارویژه تأمین نظم و امنیت قابلیت انجام کارکردهای اجتماعی[4]

---

1. Conspicuous Consumption

۲. اسماعیل نوده فراهانی و محمد نیازی، آسیب‌شناسی فرهنگی – اجتماعی خدمت نظام وظیفه در ایران (۱)، تهران، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، شماره مسلسل ۱۳۷۰۸، ۱۳۹۳.

3. Commodification

4. Social Functions

با رویکرد مهارت‌آموزی، آماده‌سازی جهت ورود به جامعه و ادغام اجتماعی را نیز می‌تواند داشته باشد. لکن، اثربخشی این کارکرد به میزان زیادی به عملکرد و محیط نهادی[1] خدمت وظیفه عمومی بستگی دارد. در این ارتباط عده‌ای معتقدند که **ماهیت اجباری و مناسبات خشک و غیرقابل‌انعطاف سربازی و نیز عدم تطابق و هماهنگی با تغییرات محیط نهادی به‌ویژه تغییرات صورت گرفته در نهادهای خانواده، آموزش و اقتصاد، خدمت وظیفه عمومی نتوانسته است کارکردهای اجتماعی خود را به شکل مؤثر انجام دهد** و بعضاً تولید آسیب اجتماعی نیز کرده است. برای مثال، سلسله‌مراتب در سازمان نظامی به‌صورت هرمی است که سرباز در پایین‌ترین نقطه آن قرار دارد. این شرایط سازمانی با اقداماتی نظیر سپردن مشاغل دون‌پایه و غیررزمی و نیز خدماتی تشدید می‌شود. درواقع، جوانان در سربازی با نظمی وارداتی و خردکننده روبه‌رو هستند که بر خلاف ویژگی‌های آزادگی و آرمان‌گرایی سال‌های جوانی و همچنین نظام ارزشی اسلامی جامعه که بر استقلال شخصیت و عزت‌نفس انسانی استوار است، بر فرمانبرداری و پذیرش نظم برای نظم تأکید دارد.[2] افزون بر این، **با وجود تحول صورت گرفته در نهادهای آموزش و اقتصاد و افزایش سطح دانش و تخصص در جامعه، معمولاً نیروهای تحصیلکرده و متخصص در جایگاه‌های سازمانی مناسب قرار نمی‌گیرند. درواقع، نمی‌توان نقش هم‌افزا و انداموارى[3] در میانه دو نهاد آموزش**

1. Institutional Environment

۲. اسماعیل نوده فراهانی و محمد نیازی، آسیب‌شناسی فرهنگی – اجتماعی خدمت نظام وظیفه در ایران (۱)، تهران، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، شماره مسلسل ۱۳۷۰۸، ۱۳۰۳.

3. Organic

و اقتصاد برای نهاد سربازی قائل شد. این مسئله موجب شده تا جوانان سربازی را در ارزشمندترین سال‌های زندگی خود به‌عنوان وقفه و مانعی در مسیر ازدواج و اشتغال خود تلقی کنند. در واقع، خلأ یا ضعف کارکردهای اجتماعی نهاد سربازی موجب شده تا مسائل مهمی چون نارضایتی، فرار از خدمت، غیبت و مسائلی از این دست در میان مشمولان وظیفه تشدید شود. لذا، **راهکار حل این مسائل اصلاح ساختار نهاد وظیفه عمومی با هدف ارتقای کارکردهای اجتماعی آن است. در غیر این‌صورت، سیاست خرید خدمت وظیفه عمومی، نه تنها کمکی به حل مسئله مشمولان غایب نمی‌کند، بلکه در جهت تشدید آن نیز عمل خواهد کرد.** زیرا با وجود عدم مطلوبیت سربازی، سیاست خرید خدمت وظیفه یا چشم‌انداز وجود این سیاست در آینده، بر صف طولانی مشمولان غایب در کشور خواهد افزود. فارغ از اینکه، اجرای این سیاست با ایجاد نارضایتی و احساس بی‌عدالتی در جامعه شرایط را جهت اصلاح و ارتقای کارویژه‌های اجتماعی این نهاد نیز سخت و دشوار خواهد کرد.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

مسئله کارامدی ارتش حرفه‌ای یا خدمت وظیفه عمومی به‌عنوان رویکردهای متداول در تأمین امنیت ملی یکی از پرمناقشه‌ترین موضوعاتی است که بسیاری از کشورهای دنیا امروز با آن درگیر هستند. اما، نکته‌ای که در این رابطه باید مورد توجه سیاستگذاران و سایر ذی‌نفعان این حوزه قرار گیرد؛ منطق و قواعد متفاوتی است که این دو رویکرد در مقوله تأمین امنیت ملی از آن پیروی می‌کنند. در رویکرد نخست، امنیت جامعه از طریق

استخدام نیروهای پایور و تشکیل یک ارتش حرفه‌ای با تأمین مالی از منابع عمومی کشور و یا اخذ مالیات مستقیم حاصل می‌شود. اما در رویکرد دوم، تأمین امنیت در قالب وظیفه عمومی و حضور موقت اعضای جامعه در بخش‌های دفاعی و امنیتی با عنوان سرباز وظیفه تأمین می‌شود. درواقع، خدمت وظیفه عمومی سازوکار اجتماعی تأمین امنیت ملی است که در بسیاری از کشورهای دنیا وجود داشته است و همچنان در برخی از کشورها ازجمله ایران استفاده می‌شود. لذا، هرگونه سیاستگذاری جدید در چارچوب این رویکرد باید در تناظر با ابعاد و ملاحظات اجتماعی آن صورت گیرد. زیرا، در رویکرد وظیفه عمومی تأمین امنیت بر دوش جامعه است. بر همین اساس، سیاست خرید خدمت وظیفه عمومی به‌واسطه منطق اقتصادی و آثار منفی اجتماعی آن در چارچوب این رویکرد قابل‌قبول نیست؛ به‌ویژه در مقطعی که جامعه تحت تأثیر فشار ناشی از تورم اقتصادی با افزایش فاصله‌های طبقاتی مواجه است؛ اجرای چنین سیاستی به‌منزله دمیدن در آتش شکاف‌های اجتماعی است. علاوه‌بر این، با خدشه‌دار شدن جایگاه و منزلت اجتماعی خدمت وظیفه عمومی، سربازی به نماد فقر در جامعه بدل می‌شود و حضور افراد در خدمت نه از سر وظیفه عمومی، بلکه از سر ناچاری و استضعاف است. اهمیت این فقره زمانی عیان می‌شود که بدانیم در میان نیروهای انسانی تشکیل‌دهنده سازمان‌های نظامی و انتظامی، سربازان و مشمولان، بدنه اصلی ارتش، سپاه، نیروهای مسلح و سایر نهادهای نیروهای مسلح را تشکیل می‌دهند و چنانچه ایشان فاقد انگیزه، روحیه، اشتیاق و اعتماد به‌نفس باشند و سازوکارهای به‌کارگیری آنها خردمندانه نباشد در اجرای مأموریت‌های محوله در حوزه‌های

امنیتی با چالش مواجه خواهیم شد.[۱] این در شرایطی است که کشور ما یک کشور پهناور است و به‌لحاظ موقعیت سوق‌الجیشتی تأمین امنیت برای ما یک موضوع اساسی است. در مقابل پیشنهاد می‌شود با اخذ یک رویکرد بازاندیشانه نسبت به اصلاح ساختار و بهبود جایگاه و عملکرد نهاد وظیفه عمومی اقدام شود. علاوه براین، باید با ارتقای توان نهادهای دفاعی و امنیتی و تجهیز آنها به تجهیزات و فناوری‌های نوین و پیشرفته و حرکت به سمت ارتش حرفه‌ای نیاز به نیروی وظیفه را کاهش داد.

منابع و مآخذ

۱. ایمانی، علی و علی‌اصغر، قاسمی. سیاستگذاری خدمت سربازی و فرایند ملت‌سازی در ایران، فصلنامه پژوهش‌های راهبردی سیاست، ش۱۸، ۱۳۹۵.

۲. بوالحسنی، خسرو و علی‌اصغر، بیک و رضا، یدالهی. تأثیر مهارت‌ورزی سربازان بر زندگی آنان بعد از رهایی از خدمت، فصلنامه علمی مطالعات بین‌رشته‌ای دانش راهبردی، ش ۳۷، ۱۳۹۷.

۳. صادق‌پور، صالح و همکاران. بررسی عوامل مؤثر بر خوشایندسازی محیط سربازی، تهران، سازمان قضایی نیروهای مسلح، ۱۳۸۷.

۴. سجادیه، علی‌رضا و دیگران. تحلیل اخلاقی خدمت وظیفه سربازی از منظر نظریه‌های وظیفه‌گرا و پیامدگر، فصلنامه مطالعات راهبردی سیاستگذاری عمومی، ش ۲۷، ۱۳۹۷.

۵. قهوه‌چیان، حمید. ارزیابی قانون خدمت وظیفه عمومی در پرتو نظام شایستگی: شایستگی کنج رینگ، شهر قانون، ش ۵، ۱۳۹۲.

۱. حمید قهوه‌چیان، ارزیابی قانون خدمت وظیفه عمومی در پرتو نظام شایستگی: شایستگی کنج رینگ، شهر قانون، ش ۵، صص ۸۹-۹۱، ۱۳۹۲.

۶. علی‌حسینی، علی و حسین، مهدیان و بهمن، ربیعی‌نیا. بررسی تأثیرگذاری دوره آموزشی سربازی در مرکز ۰۱ ارتش بر شاخص‌های همبستگی اجتماعی، پژوهش‌های راهبردی امنیت و نظم اجتماعی، ش ۱۰، ۱۳۹۴.
۷. صنعتی، سیدمهدی. بررسی میزان انطباق خدمت سربازی با شرع و قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه بین المللی قانون یار، ش ۱۷، ۱۴۰۰.
۸. مرکز پژوهش‌های مجلس (۱۳۹۳)؛ گزارش نشست تخصصی وضعیت فعلی سربازی، شرایط مطلوب آینده، شماره مسلسل ۱۳۵۶۰، ۱۳۹۳.
۹. موسوی نقابی، سیدمجتبی و ابراهیم، طاهری بزی و مرتضی، انوشه. تبیین کارکردهای فردی-اجتماعی دوره نظام‌وظیفه و تأثیر آن بر ارتقای قدرت نرم ملی، فصلنامه علمی مطالعات قدرت نرم، ش (۱۰) ۴، ۱۳۹۳.
۱۰.نوده فراهانی، اسماعیل و محمد، نیازی. آسیب‌شناسی فرهنگی – اجتماعی خدمت نظام وظیفه در ایران (۱)، تهران، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، شماره مسلسل ۱۳۷۰۸، ۱۳۹۳.
۱۱. منیژه، نویدنیا. تأملی نظری در امنیت اجتماعی؛ با تأکید بر گونه‌های امنیت، فصلنامه مطالعات راهبردی، ش ۳۱، ۱۳۸۴.